

*K aktuálnym etickým otázkam v medicíne***Stanley Milgram: Poslušnosť voči autorite. Experimentálny prístup. Experiment odhaľujúci časť ľudskej prirodzenosti**

Trenčín: Vydavateľstvo F, 2014, 200 s., ISBN: 978-80-88952-77-0

Stanley Milgram pred rokmi ukázal, že mnohí z nás nie sú pánmi svojho svedomia. Dnes vychádza tento klasik svetovej psychológie v slovenčine. Jeden z najslávnejších experimentov v dejinách psychológie začal inzerátom v regionálnych novinách. „Zaplatíme vám štyri dolare za hodinu vášho času“, lákala roku 1961 Yale Univerzita v americkom New Haven. Robíme výskum a potrebujeme pomoc. Profesorovi Stanleyemu Milgramovi sa ohlásili tri stovky ľudí, ďalších získal, keď oboslal miestny telefónny zoznam. Ponuka zaujala úradníkov, robotníkov, predavačov aj podnikateľov. Všetci si mysleli, že pomôžu zistiť, či sa vďaka trestom zlepšuje schopnosť ľudí učiť sa. Netušili, že Milgrama v skutočnosti zaujímal niečo úplne iné. Chcel vedieť, či bežní ľudia spôsobia druhým utrpenie len preto, že im to prikáže autorita, ku ktorej vzhliadajú.

Patologická odchýlka ako normál

Aby Milgram našiel odpoveď, pozval účastníkov experimentu do univerzitného laboratória, kde z nich spravil „učiteľov“. Dal im za úlohu naučiť „žiaka“, ktorý sedel vo vedľajšej miestnosti, slovička. A vybavil ich spínačom, ktorým mali do tela „žiaka“ poslať elektrický šok vždy, keď spraví chybu. Intenzita šokov narastala s každým omylom až do výšky 450 Voltov. Žiak bol na rozdiel od nič netušiaceho „učiteľa“ figúr, ktorý mal vopred pripravený scenár. Mýlil sa schválne a bolesť iba dôveryhodne predstieral. Po každom elektrošoku stupňoval navonok svoju nespokojnosť. Naliehal na „učiteľa“, aby prestal, kričal od bolesti, až napokon upadol do agónie a nereagoval. V týchto momentoch zasiahla autorita – vedec v plášti, ktorý na všetko dozeral. Keď „učiteľ“ zneistel, vedec ho rázne vyzval, aby v experimente pokračoval. A Milgram pozoroval, či „učitelia“ vypnú svoje svedomie a budú nezmyselne ubližovať „žiakovi“ len preto, že im to prikazuje autorita. Milgramovi kolegovia to nepredpokladali. Odhadli, že extrémnu bolesť by druhému spôsobili len psychicky chorí ľudia. Jeden človek z tisíc. Patologická odchýlka od normálu.

O to viac zostali zaskočení, keď uvideli skutočné výsledky experimentu. Až 65 % „učiteľov“ bolo ochotných potrestať „žiaka“ tými najsilnejšími elektrošokmi. Stačila prítomnosť autority – vedca a bežní ľudia prestali počúvať svoje svedomie. To, čo Milgram a jeho kolegovia pokladali za patológiu, sa ukázalo byť normálom.

Dôkaz, že zlo je banálne

Milgramove zistenia neboli náhodné. Jeho experiment prišiel v čase, keď bol svet ešte stále zdesený z hrôz holokaustu a hľadal vysvetlenia. Jedno z prvých ponúkol krátko po druhej svetovej vojne nemecký filozof a psychiater Karl Jaspers vo svojej knihe „Otázka viny“. Videl štyri oblasti, kde Nemci zlyhali: vyplli svoje svedomie; páchali zločiny; dopustili nástup nacizmu a vážali byť ľudskí, keď im išlo o krk. Jaspers to nazval morálnou, kriminálnou, politickou a metafyzickou vinou.

V 50. rokoch skúmali psychológovia z Kalifornskej univerzity osobnostné črty ľudí, ktorí majú sklon podporovať autoritárske režimy. Našli v nich konvenčnosť, agresiu, deštruktivitu, poverčivosť, stereotypné či mocenské myslenie. Jaspers hľadal vysvetlenie zla tak v spoločnosti ako aj v jednotlivcovi, Kalifornčanov zaujímal najmä jednotlivec.

O desať rokov neskôr, keď sa v Jeruzaleme začal proces s nacistom Adolfom Eichmannom, dostal tento pohľad trhliny. Hoci Eichmann poslal na smrť milióny Židov, súdni znalci v ňom videli pomerne normálneho človeka. Aspoň tak to opísala filozofka Hannah Arendtová, ktorá proces sledovala ako novinárka. Keď mal Eichmann svoje zločiny vysvetliť, povedal, že iba dodržiaval zákon a poslúchal príkazy. Arendtová pre ľudí ako Eichmann neskôr vynašla pojem „banálne zlo“, ktorý mnohí považovali za absurdný.

V tomto čase prišiel Milgram so svojim experimentom a ukázal, že zlo závisí často viac od okolností než od vôle či morálky jednotlivca.

Kritika: nereprezentatívne, neetické a nepresné závery

Nie všetci mu však verili. Kritici upozorňovali na to, že závery, ktoré Milgram urobil, majú malú výpovednú hodnotu. Vzorka pár stovák ľudí z New Haven nemôže byť reprezentatívna pre celé Spojené štáty Americké. A už vôbec nie pre ostatné krajiny sveta. Navyše, Milgram pre svoj experiment vyberal iba ľudí, ktorí zareagovali na jeho inzeráty. Pracoval tak iba s jedným typom osobnosti – iné vynechal.

Psychológom tiež prekážalo, že Milgram urobil z ľudí pokusné králiky. Tieto argumenty obsahuje zbierka „Expe-

rimentovanie s ľudskými bytosťami“ americkej nadácie Russell Sage z roku 1972. Účastníci experimentu boli vystavení vypätej emočnej situácii, keď sa kvôli pokusu museli pozerat' na to, ako iní ľudia trpia.

Pred dvoma rokmi sa k Milgramovi vrátili Alexander S. Haslam a Stephen Reicher v eseji „Popieranie prirodzenosti konformity“. Psychológovia tvrdia, že dáta získané v experimente nehovoria nič o slepej poslušnosti. Zlo podľa nich vzniká vtedy, keď sa ľudia stotožnia so zvrátenou myšlienkou, pretože im je podaná vznešene. Tak, ako im bol vznešene podaný nápad pomôcť pri výskume o tréningu pamäti. Autorita na zlo nestačí, nutný je dobrý pocit.

Kritika Milgramovi neublížila. Psychológovia z celého sveta opakovali jeho experiment niekoľkokrát – s takmer rovnakými výsledkami. Poslušnosť voči autorite nepozná kultúrne, náboženské ani sociálne rozdiely. A drvivá väčšina účastníkov experimentu neskôr ocenila, že mohli byť pri tom.

Anonymita, sociálny tlak a byrokratizácia

Milgram tak naštartoval pátranie po situáciách, kedy je ľudské svedomie bezmocné a zlo závisí od okolností. Okrem neho na nich upozornil aj známy väzenský experiment amerického psychológa Philipa Zimbarda zo 70. rokov. Tak ako Milgram urobil z ľudí „učiteľov“ urobil Zimbardo zo študentov „strážcov vo väzení – a zistil, že svoju získanú rolu za-

čnú zneužívať. Obuškami. Solomon Asch, Milgramov učiteľ, zasa zistil, že mnohí ľudia sú ochotní označiť kratšiu čiaru za dlhšiu – a naopak. Stačí, že sa cítia byť pod sociálnym tlakom a vypínajú zdravý rozum. Podvolia sa tlaku konformity.

A poľsko-britský sociológ Zygmunt Bauman v knihe „Modernosť a holokaust“ ukázal, že ľudia v modernej byrokratickej spoločnosti často necítia výčitky svedomia, pretože nedvidia na dôsledky svojho konania. Iba rutinne vykonávajú svoju malú úlohu netušiac, že tým môžu prispievať k veľkým tragédiám.

65 percent

Pred experimentom sa Milgram na univerzite námatkovo pýtal, či by niekto v úlohe „učiteľa“ potrestal „žiaka“ bolestivými 450 Voltami. Jeho kolegovia - psychológovia aj študenti odpovedali rovnako: každý si bol u seba istý, že by nič podobné neurobil. Nikdy!

Výsledky experimentu pritom dokazujú opak. Autoritu by poslúchla väčšina z nás, hoci si to nechceme pripustiť. Kvôli tomuto nebezpečnému sebaklamu sa Milgrama oplatí čítať.

*Pavol Lacko
Autor je politológ*